

Lichtenstein András¹

A materiális védelem és annak korlátai a büntetőeljáráásban²

I. Bevezető gondolatok és fogalmi alapvetés

Materiális védelem alatt a magyar büntetőeljáráásban a XIX. század vége óta hagyományosan az eljáró hatóságok azon kötelességét értjük, amely szerint eljárásuk során nem csupán a terheltet terhelő és a büntetőjogi felelősséget meglapozó, hanem az enyhítő körülményeket is figyelembe kell venniük.

Ezzel az elnevezéssel kapcsolatban azonban mindenekelőtt megjegyzendő, hogy - mint arra *Király Tibor* rámutat - nem egészen pontos: arra engedne következtetni, hogy az ez irányú hatósági tevékenység eljárási szempontból nem, csupán tartalmilag védelem.³ Valójában azonban nem erről, hanem a fentebb kifejtett jelentéstartalomról van szó. Mindazonáltal tekintve, hogy a kifejezés mind a köznyelvben, mind pedig a büntető eljárásjog tudományában meghonosodott és egyértelműen a már említett hatósági tevékenységet jelöli, jelen tanulmány keretei között is ez a terminus technikus alkalmazandó. Előjáróban megjegyzendő ugyanakkor továbbá az is, hogy a bár jelentéstartalmát és érvényesülését tekintve nem, megnevezésében valóban egyedülállóan a magyar büntetőeljárás sajátossága a materiális védelem. A külföldi eljárásjogokban ezt a koncepciót jellemzően az ügyészi *objektivitás, tárgyilagosság, elfogulatlanság* követelményével jelölik, vagy éppen a hatóságok *tényállás-felderítési kötelezettségének* körébe vonják.

A tanulmány célja a materiális védelem kialakulásának és fejlődéstörténetének áttekintése a magyar büntető eljárásjog tudományában, illetve a külföldi példák közül a világ legobjektívabb (vád)hatóságának tartott német ügyészség bemutatása és tárgyilagosságának vizsgálata. Mindemellett – figyelemmel arra, hogy a materiális védelem újabban már nem csupán a nemzeti eljárásjog sajátja, indokolt a nemzetközi emberi jogi szervek és büntetőbíróóságok vonatkozó gyakorlatának bemutatása: előbbi az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogán keresztül, utóbbi a Nemzetközi Büntetőbíróóság eljárása alapjául szolgáló Római Statútum alapulvételével. Ezek mindegyikéhez kapcsolódóan vizsgálandók a materiális védelem érvényesülésének határai és korlátai is.

¹ Tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete

² A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosítószámú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

³ Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 16. o.; Király Tibor materiális védelemmel kapcsolatos álláspontja a magyar büntető eljárásjog tudományának olyan kiemelkedő új tudományos eredményét jelentette, amely akadémiai tagságához is hozzájárult:

„Határozottan elvetette a „materiális” védelem fogalmát, amelynek ellentétpárjaként a „formális” lenne a védő funkciójának jelzője.” Ajánlók: (Eörsi Gyula, Kovács István) Akadémiai tagajánlások, a Magyar Tudomány 1979. 4. számának melléklete. 53. o.

<http://real-j.mtak.hu/6248/1/MT1979Tag.pdf>

II. A materiális védelem a magyar büntetőeljáráásban

II.1. Történeti előzmények

A materiális védelem intézményét már a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (Bp.) is ismerte és elismerte. A Bp. általános rendelkezései között – ha úgy tetszik: alapvető szinten – írta elő, hogy az eljáró hatóságok és hatósági közegek kötelesek a terhelő és súlyosító, valamint az enyhítő és mentő körülményeket egyenlő gondossággal figyelembe venni. (Bp. 9. §) Az ehhez fűzött indokolás szerint a cél a bűnügyekben közreműködő hatóságok általános kötelességének megszabása volt. A jogalkotó felismerte, hogy a vádelvi alapokon nyugvó eljárási rendszerekben – mint amelyet a Bp. is követett – ez elengedhetetlen az eljáró hatóságok „egyoldalú törekvéseinek” elkerülése érdekében.⁴ Amennyiben az elméletben megjelenő, de a jogalkotó által elvetendőnek tartott ügyféli per (azaz az akkuzatórius eljárási rendszer) érvényesült volna, ennek valódi lehetősége is fennállt volna. Éppen ezért, illetve ennek elkerülése érdekében látta szükségesnek a jogalkotó a materiális védelem alapvető rendelkezései közötti rögzítést. A korabeli – és mai szemmel is értékes – vélekedés szerint ugyanis helytelen az állam érdekét kizárólag a vád érdekével azonosítani: a büntető igazságszolgáltatás érdeke éppúgy megköveteli a védelem érvényesítését is. Ezt az üzenetet hivatott közvetíteni a Bp. 9 §-a. Az indokolás szerint a büntetőügy olyan közügy, amelyben az eljáró hatóságok az igazságszolgáltatás - és így áttételesen a köz érdekét kell, hogy szolgálják. Ez a hatóságok tagjaitól eljárásuk során részrehajlástól mentes magatartást, valamint az anyagi igazság megállapításának érdekében a valósággal egyező tényállás – azaz az anyagi igazság felderítésének kötelezettségét követeli meg.⁵

Figyelemmel arra, hogy a büntetőeljárás alapvetően különbözik a polgári pertől, ezeket a különbségeket az eljárás résztvevőire – így az eljáró hatóságokra és eljárási cselekményeikre irányadó szabályok kialakításánál is figyelembe kellett venni: a vádhatóságként működő ügyészséget is meg kell különböztetni a magánjogi felperestől, illetve a bizonyítékok beszerzése sem hagyható kizárólag a felekre a büntetőeljárásban. A büntető és a polgári eljárásjog szembeállításával, a hatóságok ügyféli minőségével összefüggésben ugyanakkor a teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy a Bp.-hez kapcsolódó - az indokolásnál későbbi - szakirodalomban megjelenik az vádló ügyféli minőségének részleges, a bírósági eljárásra korlátozott elismerése. Ezt a nézetet vallotta *Finkey Ferenc* is, hangsúlyozva, hogy az ügyész ténylegesen csak a perben ügyfél, se előtte, se utána nem minősül annak. A materiális védelemmel (illetve a terhelt érdekében benyújtható jogorvoslattal) egyúttal azt is igazoltnak látta ugyanakkor, hogy az ügyész nem pusztán egyoldalú ügyfél, hanem igazságügyi feladatokat is ellátó közhatóság, amely azonban nem rontja le ügyféli minőségét.⁶ *Az ügyész az ügy mindenoldalú feltárására, a terhelő és súlyosító körülmények mellett a mentő és enyhítő körülmények figyelembevételére és objektivitásra is kötelezett.*⁷

Abból, hogy ez a szabály szerkezetileg a Bp. általános rendelkezései között került rögzítésre, az következik, hogy annak az eljárás minden szakaszában érvényesülnie kell, azaz nem csupán a rendőri hatóságokat és a királyi ügyészséget köti a nyomozás során, hanem a vizsgálóbírókat is a vizsgálat alatt és az eljárás további szakaszában is. A bizonyítékok

⁴ Vö. az ún. ügyféli perre vonatkozó korabeli elméletekkel és azokkal kapcsolatos félelmekkel.

⁵ Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk indokolása Képviselőházi irományok 1892/97. XXVII. kötet 1-416. o., XXVIII. kötet 1-376. o., irományszám: 870.

⁶ *Finkey Ferenc*: A felek fogalma és köre a büntetőjogi per mai elméletében. Különlenyomat „Büntetőjogi dolgozatok” c. műből. Wessely és Horváth Könyvnyomda, Pécs, 1914. 37–38. o.; *Finkey Ferenc*: A magyar büntető perjog tankönyve. Grill Kiadó, Budapest, 1916. 196. o.

⁷ *Kardos Sándor*: Kit "terhel" a bizonyítási teher? In *Erdei Árpád* (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 62. o.

összegyűjtésénél mind a vád, mind pedig a védelem érdekeit szem előtt kell tartani és ez nem csak a már megállapított terhelő és enyhítő, illetve súlyosító és mentő körülmények azonos mértékű figyelembevételének kötelezettségére vonatkozik, hanem már azt megelőzően a felderítés során és a bizonyítékok beszerzése körében is érvényesülnie kell a kétirányú elfogulatlanságnak. Az indokolás ezt az általános kötelezettséget a közszolgálat jellegéből tartja levezethetőnek, nevezetesen abból, hogy a köztisztviselőknek eljárásuk során egyébként is hivatali kötelességük a tárgyilagosság.⁸ Összevetve a francia büntetőeljárással, a jogalkotó hivatkozik arra, hogy a francia ügyészek akkoriban gyakran kifogásolt egyoldalú eljárása éppen a *Code d'instruction criminelle* materiális védelmet előíró szabályainak hiányára vezethető vissza. Mindazonáltal egyéb eljárásjogi jellegű érdekek is indokolják a materiális védelem létjogosultságát: az ún. *structinialis eljárás* – azaz az ügyész eljárási cselekményeit megelőző tájékoztató kötelezettsége és az információáramlás biztosítása (Bp. 33. §), az előkészítő eljárás és a vizsgálat szabályai (Bp. 102. § és 133. §), illetve a hatóságoknak a terhelt irányába fennálló tájékoztatási kötelezettségei. Az indokolás hangsúlyozza, hogy a materiális védelem érvényesítése a rendőri hatóságoknak is kötelezettsége és nem áll ellentétben a vádelvvel. A Bp.-vel ugyanis olyan vádelvi alapokon nyugvó vegyes rendszert kívántak kialakítani, amely vádelv egyes merev szabályait az igazság érvényesülése érdekében maga mögött hagyja.^{9,10}

A materiális védelem szabálya kifejezetten a nyomozással összefüggésben ismételtelen megjelenik a Bp. 100.§-ban, amely szerint „a nyomozás folyamán nemcsak a terhelő, hanem a mentő körülmények is kiderítendők és a gyanúsított érdekében is gond fordítandó ama bizonyítékok megszerzésére, melyeknek megsemmisülésétől tartani kell.” Az indokolás „*részrehajlatlan eljárás*” cím alatt itt alkalmazza először a materiális védelem elnevezést, amelyet a terhelt érdekében felállított egyik legfontosabb garanciának nevez. Teszi ezt mindenekelőtt arra figyelemmel, hogy a kontinentális, eredendően inkvizitórius alapokon nyugvó büntetőeljárásokban ekkoriban – és egészen a közelmúltig napjainkban sem – érvényesült a nyomozás során az ügyfélnyilvánosság, azaz a terhelt és a védő eleve nem lehettek abban a helyzetben, hogy az enyhítő és mentő körülmények felderítését és figyelembevételét szorgalmazzák. Éppen ezért – azaz az ún. formális védelem korlátozott érvényesülése miatt kellett arról gondoskodni, hogy a nyomozás során az eljáró hatóságok teljesítsék a materiális védelmet és *expressis verbis* elő kellett írni számukra a mentő körülmények felderítésének kötelezettségét.¹¹

A materiális védelemben lényegét tekintve az eljárás minden szakaszában kívánatosnak tartott anyagi igazság megállapításának igényét látták kifejeződni. A bíróság eljárásában – az annak pártatlanságába és függetlenségébe vetett bizalom révén – ezt külön törvényi előírások nélkül is biztosítottak látták. Mindazonáltal a vádemelést megelőzően, a királyi ügyészséggel és a

⁸ Ezt a nézetet Csemegi Károly már a Bp. országgyűlési vitáját megelőzően viszonylag részletesen kifejtette: „A modern állam a törvény megvalósítását követeli közegeitől és e fenségesebb hivatásával nem egyeztethető össze, hogy az ő képviselője mellőzze a tudomásaira jutott azon tényeket és körülményeket, melyek a vádlott büntetlenségét vagy enyhébb szempont alá eső bűnösségét bizonyítják. Az ügyészség eminens hivatása e tekintetben a vádlott védelmére is kiterjed; és mint az ügyész jogosítva van az ő tevékenysége folytán megindított bűnvádi eljárástól végképp el is állni, úgy jogosítva van a rendőrségi közegek, valamint a vizsgáló tevékenységét vádlott érdekében is proviciálni.” Csemegi Károly: *A magyar bűnvádi eljárás tervezetének indokai*. I. A bűnvádi eljárás alapelvei és főbb intézkedései. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1882. Idézi: Fantoly Zsanett: *Alapelvek az új büntetőeljárás törvényben*. In: Homoki-Nagy Mária et. al. (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018. 743. o.

⁹ Ennek legszembetűnőbb példája a 306.§, amely lehetővé teszi, hogy a bíróság hivatalból rendeljen el bizonyítást.

¹⁰ Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk indokolása Képviselőházi irományok 1892/97. XXVII. kötet 1-416. oldal, XXVIII. kötet 1-376. o., irományszám: 870.

¹¹ Uo.

rendőri hatóságokkal szemben fennálló bizalom jóval mérsékeltebb volt a korban, olyannyira, hogy esetükben talán helytállóbb inkább bizalmatlanságról beszélni: „*a kir. ügyész, mint a vád képviselője, bármennyire át legyen is hatva az igazság érzetétől, könnyebben szem elől tévesztheti a materiális védelmet, mint a bíróság*”, illetve számolni kellett az „*emberi gyarlóságokkal; szem előtt kellett tartani azt, hogy a nyomozás folyamán az áll a terhelten szemben, aki a főtárgyaláson ellenfele lesz, s aki esetleg az üldözés gondolatától elragadtatva, a terhelt védelmi érdekét nem veszi kellő figyelembe*”. Ennél is lesújtóbb képet fest az indokolás a rendőrségről, „*melynek alárendeltebb tagjai nincsenek a műveltség s értelmi fejlődöttség ama fokán, hogy minden direktíva nélkül le tudják győzni a minden áron való üldözés ösztönét, mert élethivatásuk gyakorlása közben úgyszólván vérükbe ment át.*” Ezekre a gondolatokra figyelemmel tartotta szükségesnek a jogalkotó a materiális védelem ismételt – már-már túl-biztosítását a nyomozásról szóló rendelkezések között, illetve az eljáró hatóságokat újfent és nyomatékosan arra utasítani, hogy „*hogy bármily súlyos is a büntett, bármily rettentő is a bűnös gonoszsága, egyenlő gondossággal gyűjtsék össze a terhelt és a mentő körülményeket.*”¹²

II.2. Materiális védelem a szocialista büntető eljárásjogban

A materiális védelem szabálya lényegét tekintve az 1951. évi III. törvényben (II. Bp.) és az 1962. évi 8. sz. tvr.-ben (I. Be.) is fennmaradt. A II. Bp. 3. §-a szerint a terhelt és mentő, valamint a büntetést súlyosbító és enyhítő körülményeket a hatóságok kötelesek az eljárás minden szakaszában figyelembe venni és kideríteni. Az I. Be. 5. §-a lényegét tekintve - némi pontosítással - megtartotta ezt a rendelkezést.¹³ A korszakot tekintve talán meglepő lehet, de ezáltal – legalábbis a normaszöveg szintjén – ezekben a jogszabályokban is rögzítésre került a tisztességes eljárás egyik fontos elme. Mindazonáltal megjegyzendő, hogy az ún. szocialista büntető eljárásjog tudománya nem hagyta teljesen érintetlenül ezeket a szabályokat sem, és a materiális védelem elvében a „*materialista bizonyítás-elmélet*” és „*dialektikus módszereket*” látták kifejeződni.¹⁴ Kérdés persze, hogy az eljáró hatóságok eljárásuk során mennyiben tettek eleget a materiális védelem által rájuk rótt kötelezettségeknek. Bár ez - lévén történeti kérdés - szoros értelemben véve nem képezi jelen tanulmány tárgyát, feltehetőleg kevésbé.

Végezetül röviden meg kell említeni az 1973. évi I. törvényt (II. Be) is, amely a magyar büntetőeljárás kódexek közül elsőként kapcsolta össze a materiális védelmet a tényállás felderítésének kötelezettségével és a bizonyítási teher kérdésével [5. § (1) bekezdés],¹⁵ amely részben új megvilágításba helyezte a jogintézményt.

II.3. A legutóbbi felfogás és a hatályos szabályozás

Az anyagi igazságról és az annak eléréséről alkotott ideáktól való távolodással a materiális védelem is kikopott a büntetőeljárás alapelvei közül, helyét fontosabb – vagy legalábbis fontosabbnak tartott princípiumok, mint az *eljárás feladatok megoszlása*, vagy az

¹² Uo.

¹³ I. Be. 5. § A büntető ügyekben eljáró hatóságok kötelesek az eljárás minden szakaszában a terhelt és mentő, valamint a büntetést súlyosító és enyhítő körülményeket egyaránt kideríteni és figyelembe venni.

¹⁴ Kardos: i.m. 63. o.

¹⁵ II. Be. 5. § (1) bekezdés: A hatóságok feladata, hogy az eljárás minden szakaszában a tényállást alaposan és hiánytalanul tisztázzák, a valóságnak megfelelően állapítsák meg, a terhelt és mentő, valamint a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket egyaránt figyelembe vegyék. Fel kell deríteni azokat az okokat és körülményeket is, amelyek a bűncselekmény elkövetését közvetlenül lehetővé tették.

in dubio pro reo elve vették át. Így a 1998. évi XIX. (régi Be.) az alapvető rendelkezések helyett, pragmatikusan az ügyész feladatai közé sorolta a materiális védelmet [28. § (1) bekezdés].¹⁶ Habár ez a megoldás kétségkívül más, mint a korábban érvényesülő alapvető felfogás, a mögötte meghúzódó megfontolások érthetőek. A materiális védelem az ügyész kötelezettsége, s mint ilyen, a joghelyzetét meghatározó tényező. Valószínűleg ez, továbbá az indokolta a rendelkezés rendszerbeli helyének megváltoztatását, hogy a régi Be. *expressis verbis* nem tette a nyomozó hatóság köteletségévé a terheltet mentő és büntetőjogi felelősségét enyhítő körülmények figyelembevételét. Ennek magyarázata a régi Be. ügyészség és nyomozó hatóság kapcsolatára vonatkozó szabályaiban keresendő: mivel az ügyészség a nyomozást vagy maga végzi vagy a nyomozó hatósággal végezteti, így a jogalkotó elegendőnek látta az ügyészt kötelezni a materiális védelemre.

Király Tibor szerint a régi Be. ezen szakasza az ügyésztől *egyértelmű elfogulatlanságot* követel. A terhelt és súlyosító, valamint a mentő és enyhítő körülmények figyelembevételének kell irányadónak lennie számára minden egyes határozata meghozatalakor, indítványa előterjesztésekor és legfőképp a vádemelésről való döntéskor. Bár elsődleges feladata kétségtelenül a bűnüldözés, nemcsak a terhelt ellen szóló tényeket kell figyelembe vennie, hanem azokat is, amelyek a javára szólnak.¹⁷ Ezzel szoros összefüggésben áll az összes büntetőeljárásbeli jogositványa: a nyomozás elrendelése, vagy el nem rendelése; a vádemelés vagy a nyomozás megszüntetése; valamint a terhelt terhére vagy javára egyaránt bejelenthető fellebbezés lehetősége, illetve a bíróság határozatának tudomásul vétele.

A vádemelésről való döntéssel összefüggésben ugyanakkor indokolt, hogy kétséges kimenetelű esetekben a vádemelés mellett döntsön, akkor is, ha a büntetőjogi felelősség megállapítása nem egyértelmű.¹⁸ A *materiális védelem ezen korlátját* más eljárási alapelvekben – így pl. az igazságszolgáltatás bírói monopóliumában és funkciómegosztás elvében megjelenő nyomós érdekek is indokolják. Az ügyész ugyanis még akkor sem vonhatja el az igazságszolgáltatás bírói monopóliumát, sértheti a funkciómegosztás elvét, illetve foszthatja meg a terheltet a bírósági eljáráshoz való jogától, ha a vádemelésig *quasi ügydöntő hatóságként* tekintünk rá. E tekintetben nemhogy nem köti az ügyészt az *in dubio pro reo* elve azzal a szigorral, mint a bírakat,¹⁹ hanem a valóban kétséges esetekben inkább az *in dubio pro duriore* elvének kellene érvényesülnie és vádat kellene emelnie az ügyésznek. A büntetőjogi főkérdés eldöntése, azaz az, hogy a terhelt követett-e el bűncselekményt és igenlő válasz esetén a büntetőjogi felelősség megállapítása a bíróság kizárólagos feladata, amelyet pedig (törvényes) vád hiányában képtelen ellátni. A bírói út kizárólagossága a büntetőjogi felelősség megállapítása és a büntetés kiszabása tekintetében a vádemelést követően érvényesül töretlenül, bizonyos esetekben azonban a régi Be. feljogosította az ügyészt a nyomozás megszüntetésével egyidejűleg a Btk. szerinti, önállóan, büntetés helyett alkalmazható megrovás intézkedés alkalmazására [régi Be. 190. § (1) bek. j) pont],²⁰ illetve a vádemelés elhalasztása esetén a gyanúsított pártfogó felügyeletének elrendelésére, magatartási szabályok megtartására vagy más kötelezettségek teljesítésének kötelezésére [régi Be. 225. § (1) bek.].²¹ Ezen rendelkezések első olvasatra talán ellentétesnek tűnhetnek az emberi jogi

¹⁶ Régi Be. 28. § (1) bekezdés: Az ügyész a közvádló. Az ügyész kötelessége, hogy mind a terheltet terhelt és mentő, mind a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket az eljárás minden szakaszában figyelembe vegye.

¹⁷ Király: i.m. 161. o.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Fantoly Zsanett – Gácsi Anett Erzsébet: Eljárási büntetőjog: Statikus rész, Iurisperitus Bt., Szeged, 2013. 62. o.

²¹ Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2014. 31. o., Vö.: Erdei Á. „szankcionáló ügyész”-ről alkotott nézeteivel. Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011. 187-188. o.

egyezmények és az Alaptörvény által biztosított bírósági eljáráshoz való joggal, azonban az ellentét két okból is csupán látszólagos: elsősorban azért, mert a bírói út igénybevételéhez való jog a terheltet a nemzetközi emberi jogi dokumentumok, illetve az Alaptörvény értelmében is a vádemelést követően – gyakorlatilag a terhelték közül csak a vádlottakat – illeti meg. Látszólagos viszont továbbá az ellentét azért is, mert az ügyész ilyen jellegű határozatai tipikusan a terhelt bizonyos mértékű együttműködését – és mint ilyen, egyben a bírói úthoz való jogról való hallgatóságos lemondását is – igénylik, valamint velük szemben a régi Be. 196. § és 228. § szerinti jogorvoslatnak (panasznak) volt helye, így az ügyész határozata elleni, gyanúsított általi panasz felfogható a bírói út igénybevételére irányuló akaratnyilatkozatként is, tekintve, hogy amennyiben a terhelt a szankciót alkalmazó határozattal szemben panasszal él, az eljárás lefolytatása illetőleg a vádemelés kötelező: az ügyész által alkalmazott megrovás kapcsán a régi Be. 197. § (2) bekezdése értelmében a büntetőeljárást folytatni kellett, ha a gyanúsított a nyomozást megszüntető határozat ellen benyújtott panaszában a megrovás alkalmazását sérelmezte, és a büntetőeljárás megszüntetésének más oka nincs.²² A vádemelés elhalasztásával összefüggésben pedig a régi Be. 227. § (1) bekezdés a) pontja mondta ki, hogy az ügyész vádat emel, ha a gyanúsított a határozat ellen panasszal él, és a nyomozás megszüntetésének feltételei nincsenek meg. A terhelt számára tehát az ügyész által alkalmazott szankciók esetében is fennáll a bírósági eljárás igénybevételének lehetősége. Érdekesség viszont, hogy ilyenkor a jogorvoslati jog elve az, ami korábban érvényesül és a bírósági eljárás a jogorvoslat eredményeként biztosított.²³

Ami a 2017. évi XC. törvényt (Be.) illeti, hatálybalépésével ismét változott a materiális védelem. A változás egyfelől a materiális védelem rendszerbeli helyét érinti, hiszen a terheltet mentő és a büntetőjogi felelősségét enyhítő körülmények hivatalbóli figyelembe vételének kötelezettségét a védelem joga cím alatt szerepelteti. [Be. 3. § (6) bekezdés]. Ebben az a nézet tükröződik, amely szerint a hatóságok oldalán a terhelt javára szolgáló körülmények figyelembevételének kötelezettsége elsősorban az igazságossággal és a materiális védelem érvényesítésével áll összefüggésben, mintsem az ártatlanság vélelmével vagy az önvádra kötelezés tilalmával. Ez az indoka annak, hogy a törvény ezen előírást újfent az alapelvek között, méghozzá a védelem jogánál szerepelteti.²⁴ A régi Be.-vel összehasonlítva további – az alanyokat, vagy ha úgy tetszik: kötelezettekét érintő változás, hogy a materiális védelem szabálya újfent *expressis verbis* mindhárom bűnügyi hatóságot, azaz a bíróságot, az ügyészséget és a nyomozó hatóságot köti.

II.4. Eljárásjogon kívüli adalékok a materiális védelemhez: az emberi tényező

Mint ahogyan maga *materiális védelem*, annak *kritikája* sem új keletű a jogirodalomban: habár az emberi tényezőt és a terhelő és mentő körülmények felderítésével összefüggő pszichológiai kérdéseket már a Bp. idején felismerték – éppen ez indokolta a materiális védelem szabályának bevezetését a Bp.-be (l. Bp. indokolásának fentebb idézett részei), kétséges, hogy a szabályozás elérte-e célját.

Vámbéry Ruzstem 1916-os tankönyvében mutatott rá, hogy a „vádló tevékenységének lélektani tevékenységével nehezen fér össze a mentő bizonyítékok gyűjtése.”²⁵ *Erdei Árpád*

²² E rendelkezést az Alkotmánybíróság utólagos normakontroll tárgyában hozott határozatában (56/2010. (V.5.) AB határozat), vizsgálta és az alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt elutasította.

²³ Lichtenstein András: A terhelt emberi jogai és a büntetőeljárás egyes alapelvei. In Acta Universitatis Szegediensis FORVUM Publicationes Discipulorum Iurisperitiae, I. évfolyam, 1. szám, 324-325. pp. Az ismertetett eset a Be. alkalmazásában is előfordulhat. Vö.: Be. 398. §. (2) bek. d) pont és 398. § (3) bek.

²⁴ Fantoly: i.m. 243. o.

²⁵ Vámbéry Ruzstem: A bűnvádi perrendtartás tankönyve. Budapest, 1916. 107. o.

szerint pedig a vádlótól elvárt teljes tárgyilagosság pusztán hiú ábránd: az ügyész ugyanis elsősorban vádló és a vádemelést követően is az marad, függetlenül a vádlott javára szóló körülmények ismeretétől.²⁶

Az emberi-pszichológiai tényező büntető eljárásjog általi kiiktatása vagy korlátozása kétségkívül összetett – ha nem megoldhatatlan probléma, amelynek a bírák vonatkozásában még nagyobb jelentősége van, azonban az eljáró ügyészt érintően sem hagyható figyelmen kívül. Természetesen nem ellenőrizhető és ebből kifolyólag jogilag nem szabályozható sem az eljáró – pártatlan – bíróság bírójának, sem pedig a materiális védelemre kötelezett ügyésznek a személyes véleménye, a terhelt bűnösségét illető belső meggyőződésének kialakítása, illetve az ehhez vezető pszichikai folyamat.²⁷ Szabályozható viszont a terhelttel kapcsolatos bánásmód: bűnösnek tekintése az ártatlanság védelme által tilalmazott, a számára kedvező körülmények feltárása pedig a materiális védelem által megkövetelt. Ezek egyértelmű és kifejezett követelményei a törvényes és tisztességes büntetőeljárásnak, amelyek ellenőrizhetőségéhez nem, a megsértésük jogkövetkezményeihez azonban férhet kétség.²⁸

III. Egy külföldi példa: Németország és a világ legobjektívabb hatósága?

Így, vagy úgy, de valamilyen formában a mai vegyes büntetőeljárású rendszerek mindegyikében megjelenik az általunk materiális védelemnek nevezett koncepció: napjainkban már az angolszász (alapvetően vádelvű) büntetőeljárású rendszerek is elismerik a materiális védelem elvét, amely valamelyest áttöri a tiszta büntetőeljárású funkciómegoszlás elvét.²⁹ Az objektív vádhatóság archetípusának ugyanakkor a legtöbbször a német ügyészséget tekintik,³⁰ ez indokolja annak részletesebb bemutatását és vizsgálatát jelen tanulmány keretei között.

A német ügyészség elődje a porosz ügyészség volt, amelynek legfontosabb feladatát *Savigny* jogalkotásért- és igazságügyért felelős miniszterként a törvényesség feletti felügyeletben látta. Mindemellett úgy vélte, hogy a törvényesség őreként kötelezni kell az ügyészséget arra is, hogy az eljárás megindításától kezdve nem csupán a terhelttel szemben, hanem az érdekében is végezze tevékenységét.³¹ Nemcsak a mai magyar nyelvű szakirodalomban materiális védelemként ismert jogintézmény, hanem az ügyészi objektivitás, azaz a materiális védelem érvényesülésének kérdése is részben ide vezethető vissza. *Annak igazolása azonban, hogy egy hatóság a világ legobjektívabb hatósága természetesen a társadalomtudományi kutatás módszertani szabályai miatt több okból is lehetetlen.* Ehhez ugyanis, azon túlmenően, hogy a világ összes országának összes hatóságát vizsgálni kellene, szükség lenne az objektivitás tárgyilagossá mércéjére is, amely nyilvánvalóan nem áll rendelkezésre. A fejezet címében feltett kérdés indoka mindezek ellenére az, hogy a német ügyészséget rendszerint ezzel az állandó jelzővel illetik, amely nem lehet véletlen. Elsőként *Hugo Isenbiel*, későbbi berlini főügyész 1900-ban egy, a sajtónak adott és azóta is gyakran idézett nyilatkozatában nevezte a német ügyészséget – annak pártatlanságára és semlegességére utalva – egyenesen *a világ legobjektívabb hatóságának*.³²

²⁶ Erdei: i.m. 199. o.

²⁷ Herke et al.: i.m. 60. o.

²⁸ Lichtenstein: i.m. 327. o.

²⁹ Fantoly: i.m. 247. o.

³⁰ L. pl.: Boyne, Shawn Marie: *The German Prosecution Service: Guardians of the Law?*, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg, 2014.

³¹ Schmidt, Ebrehard: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1995. 330. o.

³² Rautenberg, Erardo C.: *Die deutsche Staatsanwaltschaft: „Objektivste Behörde“ mit viel Macht, aber geringem Ansehen – Was ist zu tun?* In *Deutsche Richterzeitung*, 2014/6, 214-219. o.

Az ügyészség megítélésének ellentmondásosságát azonban mi sem bizonyítja jobban, mint *Franz von Liszt* e kijelentésre adott válasza: szerinte a legalitás elvének léte, az ügyésznek mind a terheltet terhelő és mentő körülmények figyelembe vételére való kötelezése, azaz a materiális védelem, illetve a neki biztosított, a terhelt érdekében is bejelenthető jogorvoslat joga bármely magánjogászt könnyedén arra a – téves – feltételezésre vezethetné, hogy az ügyész a német büntetőeljárásban nem csupán ügyfél, hanem egyenesen a világ legobjektívabb hatósága. Szerinte elegendő ugyanakkor egy pillantást vetni a vonatkozó jogszabályra, a német bírósági szervezeti törvény (*Gerichtsverfassungsgesetz - GVG*) ügyészséget érintő 146-147.§-aira, hogy az e megállapításban rejlő tévedést felismerjük: az ügyészek ugyanis kötelesek feletteseik hivatali utasításait követni. *Liszt* szerint tehát az objektivitás és a hierarchikus szervezet, illetve az ügyészek utasíthatósága egymást kölcsönösen kizárják és összeférhetetlenek.³³

A több, mint száz évvel ezelőtt elhangzottak kiválóan érzékeltetik azokat a német ügyészséggel és a materiális védelemmel kapcsolatban a mai napig felmerülő alább kifejtendő aggályokat és felettébb aktuális kérdéseket.

III.1. A német ügyészség szervezete és az utasítási rendszer

Az ügyészség – magyar megfelelőjéhez hasonlóan – Németországban is hierarchikusan szervezett állami hatóság, amely különböző, a büntetőeljárással összefüggő feladatokat lát el. Két, a magyartól eltérő, alkotmányjogi jellegű szervezeti sajátossága mégis van. Az első abból fakad, hogy Németország szövetségi köztárság (GG Art. 20 Abs. 1.), ennek megfelelően pedig az ügyészség szervezete is párhuzamosan, szövetségi és tartományi szinten szervezett.³⁴ A második az ügyészség közjogi jogállását érinti. Habár a német szakirodalom következetesen „független” (*unabhängig*) hatóságként jellemzi az ügyészséget, amely nem tartozik sem a végrehajtó, sem pedig a bírói hatalomhoz, hanem az igazságszolgáltatás szerveként e két hatalmi ág között áll, valódi függetlenségről nem, csupán bizonyos mértékű *funkcionális önállóságról* beszélhetünk. Ezt támasztja alá az is, hogy a legfőbb ügyészi szervek vezetői felett az utasítási joggal rendelkező szövetségi vagy tartományi igazságügy miniszter – és így közvetetten a kormány - áll. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (*Bundesgerichtshof - BGH*) és a tartományi felsőbíróságok (*Oberlandesgericht - OLG*) mellett működő ügyészséget a Szövetségi Legfőbb Ügyész vezeti, aki a Szövetségi Igazságügy Miniszter felügyelete és irányítása alatt áll és saját hatáskörében önálló utasítási joggal rendelkezik szövetségi ügyészek felett. (GVG 142. §, 142a §, 147. §). Mivel egyebekben az ügyészség szervezete tartományi jogalkotási hatáskörbe tartozó kérdés, a tartományi ügyészségek nem alárendeltek a Szövetségi Ügyészségnek. A tartományi legfőbb ügyészek (akik a tartományi legfelsőbb bíróságok mellett működő ügyészségek vezetői) feletti utasítási jogot sem a Szövetségi Legfőbb Ügyész, hanem a tartományi Igazságügy Miniszter gyakorolja. A Tartományi Legfőbb Ügyész az illetékességi területén működő tartományi bíróság (*Landgericht - LG*) mellé rendelt Tartományi Főügyész felettese, aki pedig az ezek alatt működő ügyészségek felettese. (GVG 142. §, 147. §).

A Tartományi Legfőbb Ügyész a tartományi felsőbíróság illetékességi területén működő összes ügyészség ügyészét utasíthatja, kivéve a Szövetségi Ügyészséget. Ugyancsak nem vonhatja vissza önállóan a Tartományi Ügyészség által a Szövetségi Legfelsőbb Bírósághoz benyújtott felülvizsgálati indítványát. Amennyiben a felülvizsgálati indítvánnyal nem ért egyet, csupán annak - bíróság általi – elutasítását indíthatja.

³³ Liszt, Franz von: *Vortrag über die Stellung der Verteidigung in Strafsachen im Berliner Anwaltsverein am 23. März 1901*. In *Deutsche Juristen-Zeitung*, 1901/8. szám, 179-182. o.

³⁴ Roxin, Claus – Schünemann, Bernd: *Strafverfahrensrecht*. C.H. Beck. München, 2012. 52-53. o.

Szövetségi és tartományi szinten egyaránt egységesen szervezett és irányított ügyészségi szervezetről tehát nem beszélhetünk, azonban annak jelentős kezdeményezéséről igen: a GVG 142. §-a és 120. §-a lehetőséget biztosít a Szövetségi Legfőbb Ügyésznek az ügyek átvételére kiemelt tárgyi súlyú, belföldi és nemzetközi terrorista bűncselekmények esetében. Ugyancsak az utóbbi évtizedekben egyes tartományok regionális szerződéses megállapodásokat kötöttek az ügyészségi büntetőeljárás elősegítése érdekében.

A már említett utasítási rendszerből fakadóan a bírakat megillető tárgyi és személyi függetlenség tehát nem vonatkozik az ügyészekre, ők kötelesek feletteseik hivatali utasításait követni (GVG 146. §) Az ügyész nem saját jogán, hanem az ügyészség vezetőjének képviselőjeként jár el (GVG 144. §), aki az ügyet bármikor magához vonhatja (*devolutív jogkör*)³⁵ vagy elintézésével más ügyészt bízhat meg (*szubsztitúciós jog* – GVG 145. §). Tekintve, hogy az igazságügy miniszter nem ügyész, őt e két jogkör közül csak az utóbbi illeti meg. Mindazonáltal az utasítási jog kizárólag az ügyészség belső szervezeti viszonyaiban érvényesül és hatályosul, a büntetőeljárásban nem. Ennek következtében az eljáró ügyésznek nyilvánvalóan nincs szüksége eseti felhatalmazásra vagy megbízásának igazolására a bíróság előtt (GVG 144. §). Ugyanebből következik az is, hogy ha az ügyész adott esetben például utasítás ellenére visszavonja a fellebbezést, vagy önhatalmúlag hozzájárul az eljárás bíróság általi megszüntetéséhez, ezek a perbeli nyilatkozatai eljárásjogilag akkor is érvényesek és joghatályosak, ha a szervezeti szabályok szerint köteleességszegést valósítanak meg.

III.2. Az ügyész jogállása a német büntetőeljárásban

A német ügyész a büntetőeljárásban a pártatlanság követelményéből fakadóan nem egyszerű ügyfél, hanem az eljárás egyéb résztvevőihöz képest többletjogok illetik meg és többletkötelezettségek terhelik. Kötelesek nem csupán a terheltet terhelő körülmények, hanem a mentő körülmények figyelembevételére és kötelesek ez irányú nyomozást is folytatni (StPO 160. § (2) bekezdés), azaz az *anyagi igazságnak megfelelő tényállás felderítésére és materiális védelemre kötelezett*. Jogosult jogorvoslati nyilatkozat megtételére a terhelt érdekében (StPO 296. § (2) bekezdés) és kezdeményezhet rendkívüli perorvoslatot is az eljárás megismétlése és az elítélt felmentése érdekében. (StPO 365. §, 301. §) Ez utóbbira kötelezett is, amennyiben a törvénysértő bírósági határozat csak ily módon orvosolható. Másfelől az ügyészség a legalitás elvéből fakadóan bűncselekmény elkövetésének gyanúja esetén cselekvésre, illetve vádemelésre kötelezett.³⁶ Az eljárásjogi szemponton túl, anyagi jogilag is kényszerítve van erre az StGB 258a §-ban szabályozott, bűnkapcsolati jellegű, hivatalos személy által elkövetett büntetőjogi felelősségre vonás meghíúsítása (*Strafvereitelung im Amt*) elnevezésű bűncselekmény törvényi tényállása révén.³⁷

III.3. Az „ügyészi meggyőződés” problematikája

Vitatott, hogy utasítható és kötelezhető-e az ügyész meggyőződésével, valamint saját jogértelmezésével ellentétes eljárási cselekmény végzésére (vádképviselőre, letartóztatás vagy más kényszerintézkedés indítványozására, illetve foganatosítására, ha a terhelt büntetőjogi felelősségre vonását ténybeli vagy jogi okból a nem tartja indokoltnak). *Roxin* és *Schünemann* szerint nem. Az utasítási jog ugyanis nemcsak a legalitás elve és a szolgálati

³⁵ Hellmann, Uwe: Strafrecht. Springer, Berlin-Heidelberg, 2006. § 5 Rn. 89.

³⁶ Vö.: az StPO 152. § (2) bekezdésében rögzített legalitás elvével.

³⁷ Jürgen, Wolter (szerk.): Systematischer Kommentar zur Strafprozessordnung (SK-StPO), Band IX., Carl Heymanns Verlag, Köln 2016, §§, 141. ff. GVG Rn. 31.

jogviszony, hanem a német alaptörvény (*Grundgesetz – GG*) 20. cikk (3) bekezdése által is korlátozott. Az ügyész a szolgálati jogszabályok alapján köteles a jogellenes utasítás teljesítésének megtagadására. Az egyébként jogszerű, de téves büntetőjog-értelmezést tartalmazó utasítás teljesítése miatt pedig akár a fentebb említett, hivatalos személy által elkövetett büntetőjogi felelősségre vonás meghíúsítása (StGB 258a §) vagy ártatlan személy felelősségre vonása miatt (*Verfolgung Unschuldiger – StGB 344. §*) büntethető, nem teljesítése miatt pedig fegyelmi úton vonható felelősségre. Egyik lehetőség sem mentes a kompromisszumokról. Véleményem szerint a helyes megoldás az utasítás nemteljesítése és ez esetben a felettes devolúciós és szubsztitúciós jogának gyakorlása jelenti, amelyek keretében vagy magához vonja az ügyet, vagy az elintézésére más ügyészt jelöl ki. Az utasítási jogkörhöz és a meggyőződéshez kapcsolódó további tilalom a perbeszédre vonatkozó utasítás adásának a tilalma a bírósági eljárás megkezdése előtt. Ez ugyanis súlyosan sértene a közvetlenség elvét, hiszen az ítélet kizárólag a tárgyalás és az annak részét képező bizonyítási eljárás eredményein alapulhat, és az ügyész az általa perbeszédben képviselt meggyőződésére is csak a bizonyítékok saját maga általi mérlegelésével juthat. Az idő előtti utasítás tehát kibúvót jelentene a bizonyítás felvétele alól, büntető eljárásjog-ellenes és semmis lenne.

III.4. Kööttség a bírói gyakorlathoz

Habár törvényileg (normatív módon) nem szabályozott, a büntető igazságszolgáltatás hatékony működésének érdekében Németországban is széles körben elfogadott elvi tétel, hogy az ügyésznek a vádemelésről való döntés meghozatalakor figyelemmel kell lennie a vonatkozó bírói gyakorlathoz.

Rendkívül ellentmondásos viszont a megítélése annak, hogy akkor is érvényesül-e a vádemelési kötelezettség, ha az ügyészség a következetes felsőbbbírósági gyakorlat ellenére nem tart büntetendőnek egy magatartást.³⁸ Az irodalom egyik része szerint igen, a GVG 121. § és 136. §-ra hivatkozással, már egyes, az elítélést valószínűsítő előítéletek esetén is.³⁹ A BGH szerint ugyanakkor csak folytonos és következetes joggyakorlat esetén érvényesül a vádemelési köteletség.⁴⁰ Másik oldalról viszont ezek a szerzők jogot tulajdonítanak az ügyészségnek vádemelésre, ha az a felsőbbbírósági értelmezés ellenére is büntetendőnek tart egy magatartást, amely értelmezés kifejezetten ellentétes a materiális védelem eszméjével. Az uralkodó álláspont ellenére azonban az ügyészség bírói gyakorlathoz kötése elvetendő.⁴¹ Ezt támasztja alá az ügyészség GVG 150.§-ben kimondott függetlensége (*önállósága*) a bíróságoktól, továbbá az is, hogy az a pártatlanság követelményének való megfelelés és a vádemelés önmagukban is önálló és egyéni felelősségen alapuló szakmai meggyőződést feltételeznek. A funkciómegosztás elve és az igazságszolgáltatás bírói monopóliuma sem követelik meg, hogy az ügyészség a bírói gyakorlat figyelembevételével, a saját jogértelmezésével ellentétesen emeljen vádat, mivel az eljárás bűncselekmény hiányában, ügyészség által történő megszüntetése az alaptörvény értelmezésében sem tekintendő igazságszolgáltatásnak.

A praktikus szempontokon kívül az ügyész bírói gyakorlathoz kötöttsége ellen szól továbbá az egységes és következetes ítélezési gyakorlat nehezen elérhető, utópisztikus mibenléte is, amelynek hiányában viszont az ügyészségnek a saját meggyőződésén kívül más nem áll rendelkezésére a vádemelésről való döntésénél.

³⁸ Roxin-Schünemann: i. m. 55-56. o.

³⁹ Beulke, Werner: Strafprozessrecht. C.F. Müller, Heidelberg, 2016. § 5 IV Rn. 90.

⁴⁰ BGHSt 15, 155.

⁴¹ Roxin-Schünemann: i. m. 55-56. o.

III.5. Kizárás

Habár a tárgyilagosság, pártatlanság és részrehajlástól mentesség követelménye, illetve az ügyészeknek (a bírakkal azonos módon) az igazsághoz és joghoz kötöttsége indokolná az ügyész kizárásának lehetőségét, a német büntetőeljárás törvény nem tartalmaz az ügyész kizárására vonatkozó szabályokat,⁴² a bírák kizárásának lehetőségét biztosító törvényhely (StPO 22. §) pedig analóg módon közvetlenül nem alkalmazható közvetlenül az ügyészekre.⁴³ Az ügyész kizárását és másik ügyész kijelölését a terhelt a felettes ügyésznek címzett indítványában, a GVG 145.§-ra hivatkozással terjesztheti elő olyan ok esetén, amelynek fennállása bíró esetében annak kizárását eredményezné, vagy ha az ügyész elfogultságát egyébként alapos okból feltételezi. Egyes tartományi jogszabályok ezt kifejezetten tartalmazzák. Egy másik BGH döntés értelmében azonban nem alapozza meg az ügyész kizárását a fellebbviteli eljárásban, ha korábban ugyanabban az ügyben bíróként járt el.⁴⁴ Egyebekben a tisztességes eljárás követelményéből fakadóan az elfogult ügyészt a GVG 145. §-a alapján kell kizárni az eljárásból. Ennek ellenére a gyakorlat az ügyész elfogultsága miatti kifogásokat főszabály szerint elutasítja és az ügyész elfogultsága nem alapozza meg a felülvizsgálatot sem. Egyik megoldás sem meggyőző: az elfogultsági kifogás/kizárási indítvány igazságügyi igazgatási aktus, ha az eljáró ügyész tanúként is részt vett az eljárásban és ez felülvizsgálati ok, akkor itt sem lehet másként.⁴⁵ Miután az I. német Be. novella jelentősen erősítette az ügyészség szerepét és jogállását a büntetőeljárásban, az objektivitásának biztosítása és a materiális védelem erősítése érdekében a kizárás lehetőségét biztosító törvényi garancia bevezetése még indokoltabb.

Habár az évszázadok során az objektivitás a német ügyészség toposzává vált, ahogyan az a fenti áttekintésből is kitűnik, nem minden az, aminek látszik. A materiális védelem kétségtelenül a hatályos és élő német büntetőeljárás jog része, azonban az „*ügyészi objektivitás*” részben a szervezeti, részben pedig az eljárásjogi szabályok által elé gördített akadályok, illetve e szabályok bizonyos mértékű hiányosságai miatt nem érvényesülhet töretlenül. Az objektivitás és az utasítási rendszer ugyanakkor nem abszolút egymást kölcsönösen kizáró tényezők, hanem egymással összeegyeztethetők.

IV. A materiális védelem követelményének megjelenése és érvényesülése a nemzetközi szinten

Az eljáró hatóságoktól és mindenekelőtt elsősorban az ügyésztől megkövetelt tárgyilagosság nem csupán a jogirodalomban és a nemzeti eljárásjogokban jelenik meg, de gyakran kiemelt szerephez jut a nemzetközi jogi instrumentumokban is, legyen szó akár a nemzetközi soft-lawról⁴⁶ vagy konkrét nemzetközi szerződésekről (pl.: az Emberi Jogok Európai Egyezménye, vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma). Erre figyelemmel a következőkben ezek vázlatos áttekintése olvasható, regionális (európai) szinten az Emberi Jogok Európai Bíróságának vonatkozó gyakorlatával kiegészítve, illetve

⁴² Kindhäuser, Urs: Strafrechtsprozessrecht. Nomos, Berlin-Heidelberg, 2006. § 5 Rn. 18

⁴³ BVerfGE 25, 336, 345.

⁴⁴ BGH, NJW 1980 845.; NStZ 1989, 583; NStZ 1991, 595.

⁴⁵ Hellmann: i.m. § 5 Rn. 105.; Kindhäuser: i.m. § 5 Rn. 22.

⁴⁶ L. pl.: Guidelines on the Role of Prosecutors Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990; Standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors adopted by the International Association of Prosecutors on the twenty third day of April 1999; Recommendation Rec (2000)19 – The Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 6 October 2000

univerzális szinten a Nemzetközi Büntetőbíróságra eljárására vonatkoztatva.

IV.1. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának vonatkozó gyakorlata

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) *expressis verbis* nem tartalmazza az objektivitás követelményét, az emberi jogi szempontból a jogállamiság elvéből, a tisztességes eljáráshoz való jogból (6. cikk) és – viszonylag konkrétan – az állam általános jogvédelmi és az ügyészség törvényességi felügyeleti kötelezettségéből vezethető le. A 6. cikk értelmezésében a materiális védelem elve és az objektivitás szorosabban összefügg más elemi jelentőségű alapelvekkel, mindenekelőtt az ártatlanság véelmével. Ezen alapelvek közös pontja, hogy az ügyésznek elfogulatlan, pártatlan és tárgyilagosnak kell lennie, illetve a nyomozás nem alapulhat kizárólag azon az előítéleten, hogy a terhelt követte el az eljárás tárgyát képező bűncselekményt.⁴⁷

Ennek a megsértésére példa az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) esetjogából a *Virabyan v. Örményország* ügy,⁴⁸ amelyben a panaszossal szemben folyamatban volt büntetőeljárást az ügyész az oportunitás alapján szüntette meg, határozatát azonban úgy fogalmazta meg, hogy kétséget kizáróan kiderült belőle az ügyész azon meggyőződése, amely szerint a terhelt követte el a bűncselekményt.⁴⁹ Ezzel az EJEB szerint megsértette az ártatlanság véelmét és a 6. cikk 2. pontját, illetve az EJEB további jogsértéseket állapított meg a nyomozás során elkövetett mulasztások miatt.

A materiális védelem az EJEB esetjogában szoros összefüggésben áll a fegyverek egyenlőségének elvével és a bizonyítás szabályaival is. A tisztességes eljárás akkor is megköveteli, hogy minden fél megismerhesse a bizonyítékokat, ha a nyomozó hatóság és az ügyészség köteles mind a terheltet terhelő és mentő körülmények feltárására. Az olyan eljárások tehát, amelyek kezdeti szakaszában a bizonyítékokat kizárólag a nyomozó hatóság és az ügyészség ismerheti meg és bírói kontroll nélkül előzetesen mérlegelheti, nem felelnek meg a 6. cikkben foglaltaknak, függetlenül az ügyész objektivitási kötelezettségétől és a materiális védelemtől.⁵⁰

IV.2. A materiális védelem a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárásában

Az EJEE-vel összehasonlítva a Nemzetközi Büntetőbíróságot létrehozó és eljárásának szabályait megállapító Római Statútum kifejezetten részletesen rendelkezik az ügyészről és sokat követel tőle a materiális védelem körében. Nem pusztán a birtokában lévő büntetőjogi felelősséget enyhítő bizonyítékok feltárását kívánja meg, hanem azt is, hogy a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülmények irányába egyaránt aktívan végezzen nyomozást. Ezt a köteleességet a Római Statútum 54. cikk 1. a) pontja rögzíti, amely független és pártatlan igazságkeresőként definiálja a főügyészt.⁵¹

⁴⁷ Kjelby, Gert Johan: Some Aspects of and Perspectives on the Public Prosecutor's Objectivity according to ECtHR Case-Law. In Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice, 2015/1. szám, 61-83.o., 68. o.

⁴⁸ *Virabyan v. Armenia*, Judgment of 2 October 2012 (appl. 40094/05).

⁴⁹ Vö.: a magyar büntetőjogban az ügyészi megrovás intézményével.

⁵⁰ *Rowe and Davis v. The United Kingdom*, Grand Chamber Judgment of 16 February 2000 (appl. 28901/95), *Janatuinen v. Finland*, Judgment of 8 December 2009 (appl. 28552/05)

⁵¹ 1. A főügyész:

(a) Az igazság megállapítása érdekében a nyomozást minden olyan tényre és bizonyítékra kiterjeszti, amely hasznos lehet annak megállapításában, hogy a jelen Statútum szerinti büntetőjogi felelősség fennáll-e, és ennek során egyaránt megvizsgálja a bűnösség mellett és a bűnösség ellen szóló bizonyítékokat;

A Nemzetközi Büntetőbíróság előtti eljárás adverzárius természetű, amellyel összefüggésben mind a vádnak, mind pedig a védelemnek kiemelt szerepe van az azt megelőző – egymásétól független nyomozásban. Ehhez jelentős anyagi források állnak mindkét fél rendelkezésére. E tekintetben az eljárás inkább az angolszász, mintsem a kontinentális büntető eljárásjog hagyományait követi, bár az utóbbi lényeges alapelvei közül is többet átvész. Ezek egyike az 54. cikk 1. a) pontjában megjelenített materiális védelem elve, amely azon az elgondoláson alapul, hogy a főügyész nem lehet pusztán olyan ügyfél az eljárásban, akinek kizárólagos célja a tényállás és az annak bizonyítására szolgáló bizonyítási eszközök bemutatása a vád eredményességének és terhelt büntetőjogi felelősségének megállapítása, hanem ezen túlmenően pártatlan igazságkeresőként és az igazságszolgáltatás szerveként kell eljárnia.⁵²

Az 54. cikk 1. a) pontja mindezek mellett az angolszász és kontinentális jogrendszerek közötti egyensúly megteremtésére és az ügyész adverzárius rendszerben betöltött szerepének, illetve az egyes kontinentális rendszerekben ismert nyomozási bíró szerepének közelítésére és ötvözésére is törekszik. Ennek gyökerei a fentebb ismertetett német példára, és egy arra hivatkozással készített javaslatra vezethetők vissza, tekintve, hogy a Németországban – és számos más európai államban hasonló szerepet tölt be az ügyész.⁵³ Ezzel szemben az angolszász jogrendszerekben az ügyész szerepe a nyomozás során feltárt enyhítő körülmények terhelt és védelem részére történő átadására korlátozódik, a kontinentális rendszerekhez képest azzal a lényeges különbséggel, hogy itt az ügyésznek nem explicit kötelessége sem az ez irányú nyomozás, sem pedig az enyhítő körülmények figyelembevétele. Ezek a terheltre és a védőjére hárulnak, aki – legalábbis elméletben – rendelkezik az ehhez szükséges forrásokkal és eszközökkel.⁵⁴ Mindazonáltal ezen szabályok közül is létezik néhány kivétel: így például szakmai etikai szabályok az Amerikai Egyesült Államok ügyészeitől is megkövetelhetik a még birtokukban nem lévő, a terheltet mentő és büntetőjogi felelősségét enyhítő körülmények felderítésének szorgalmazását.⁵⁵ És végső soron, az ügyészek sem hagyhatják figyelmen kívül a nyilvánvaló tényeket, még akkor sem, ha ezek gyengítik a vádat, vagy segítik a védelmet. Így, bár az 54. cikk (1) bekezdésében meghatározott, materiális védelmet előíró rendelkezés kétségkívül a kontinentális jogrendszerekből fakad, bizonyos mértékben az angolszász jogász etika megjelenése is belelátható.

Más, ad hoc nemzetközi büntetőbírósági fórumokkal összehasonlítva (így pl. *Ruandai Nemzetközi Törvényszék – ICTR, Volt Jugoszláv Területeken Elkövetett Bűncselekmények Nemzetközi Törvényszéke – ICTY vagy a Sierra Leone-i Különleges Törvényszékkel*) a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt az 54. cikk 1. a) pontja kedvezőbb helyzetet eredményez a védelem számára. Ha az ügyésznek pusztán a terheltet terhelő és a büntetőjogi felelősséget súlyosító körülmények felderítésének szorgalmazása és az ez irányú bizonyítás a kötelessége; az enyhítő és mentő körülmények feltárása a terhelt és védelem feladata marad. Ehhez pedig jelentős időre és anyagi forrásokra van szüksége. Hogy ez pontosan mit - mennyi időt és pénzt - is jelent a gyakorlatban, a mai napig vitatott. Kétségtelen azonban, hogy jelentős egyenlőtlenség van a védelem és a vád között az utóbbi javára a rendelkezésére álló

T/4490. számú törvényjavaslat az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről <http://www.parlament.hu/irom37/4490/4490.htm>

⁵² Cassese, Antonio: The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections, In European Journal of International Law, 1999/10. szám, 168. o.

⁵³ Vol. 1 of the Report of the Preparatory Commission on the Establishment of an International Criminal Court, UN Doc. A/51/22, Proposal II.B.5 and 6, 113–14.

⁵⁴ Sprack, John: A Practical Approach to Criminal Procedure. Oxford University Press, Oxford, 2008, 13-15. o.

⁵⁵ ABA Formal Opinion 09–454 ‘Prosecutor’s Duty to Disclose Evidence and Information Favorable to the Defense’, 2009, 27. lj.

erőforrások tekintetében.⁵⁶ Ez az „*ügyfélegyenlőtlenség*” a nemzeti büntetőeljárásokban is megjelenik - vö. például Magyarország vonatkozásában a magánvádló vagy a pótmagánvádló joghelyzetével -, azonban lényegesen nagyobb mértékben van jelen a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Ez utóbbiban a főügyész számára sokkal több feltétel adott a nyomozás eredményes lefolytatásához, mint a védelem számára. Kiemelendő ezek közül elsősorban az idő-tényező, ugyanis a nemzetközi büntető igazságszolgáltatásban a nyomozás gyakran évekig tart, még mielőtt egyáltalán azonosítanák a feltételezett elkövetőket (a későbbi gyanúsítottakat, majd vádlottakat) a vádemelés pedig csak jóval ezután történik. Az ad hoc bíróságok eljárásában a védő először a vádemelést követően lép be az eljárásba. A Nemzetközi Büntetőbíróság esetében a védelem valamelyest hamarabb, azonban még így is jelentős idő telik el az ügyész nyomozásának megkezdése és a védő meghatalmazása vagy kirendelése között. Ezt megelőzően pedig a védő nyilvánvalóan képtelen a vádlott érdekében nyomozást folytatni.⁵⁷

Mindezekhez hozzájárul a főügyésznek az a „túlhatalma”, amely abból fakad, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság hatóságként működik, ennél fogva pedig könnyebben kényszerítheti ki az eljárásban érintett államok együttműködését, mint a védelem. A vád előnyére szolgál továbbá az is, hogy az ENSZ és különböző civil szervezetek jellemzően az ő nyomozását segítik, míg a védelemmel kevésbé hajlandóak együttműködni.⁵⁸ Ezáltal a főügyész több információhoz és bizonyítékhoz juthat hozzá, mint a védelem. Az 54. cikk 1. a) pontjában rögzített materiális védelem szabálya ezeket a faktorokat hivatott ellensúlyozni. Így nemzetközi büntető igazságszolgáltatás tényleges gyakorlatából, a fentebbi szempontok figyelembevételével megállapítható, hogy nem csupán a védelemnek, hanem az anyagi igazságot kereső bírácoknak és a konfliktus áldozatainak is előnyére válik a materiális védelem, azaz, ha a főügyész alaposan, tevőlegesen és egyenlő mértékben szorgalmazza a terhelő és mentő körülmények feltárását.

V. Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a materiális védelem elvét a magyar büntető eljárásjog és büntető eljárásjog tudomány a kezdetektől napjainkig folyamatosan ismeri és elismeri. Tényleges gyakorlati érvényesüléséről azonban kevés információval rendelkezünk: empirikus kutatásokat e tárgykörben mindeztidáig nem folytattak. Az egyetlen rendelkezésre álló statisztikai adat az Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikából származik, amely szerint a 2018-ban indult 178 720 db büntetőeljárásból 65 285 esetben került sor vádemelésre, míg a nyomozást 47 422 ügyben szüntették meg.⁵⁹ A statisztikai adatokból ugyanakkor az nem olvasható ki, hogy az eljárás megszüntetésekhez a hatóságok materiális védelemmel összefüggő kötelezettségének teljesítése, vagy a terhelt személyes vagy védő általi védekezése vezetett-e.

Mindenesetre a materiális védelem a büntető eljárásjog más alapelvei – így az ártatlanág védelme, vagy a fegyverek egyenlősége – melletti érvényesülése már csak azért is kiemelt jelentőséggel bír, mert eljárásuk során gyakran a bíróságok is elsősorban - ha nem kizárólag - a nyomozás során keletkezett anyagokra támaszkodnak.⁶⁰ Ez, illetve az előkészítő tartásának a

⁵⁶ Buisman, Caroline: The Prosecutor's Obligation to Investigate Incriminating and Exonerating Circumstances Equally: Illusion or Reality? In *Leiden Journal of International Law*, 2014/1. szám, 205-226., 207. p.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ *On the Brink of the Precipice: A Human Rights Account of Kenya's Post-2007 Election Violence*

⁵⁹ Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika, Eljárási adatok, 2018. Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály, 2018.

⁶⁰ Bárd Károly: A büntetőhatalom megosztásának buktatói. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 131. o.

Be. általi kötelezővé tétele és a bűnösség beismerésének esetére irányadó szabályok fokozzák a materiális védelem széleskörű érvényesülésének szükségességét és indokolják a további ez irányú – akár empirikus - kutatások létjogosultságát is. A nemzetközi példák is a téma aktualitását támasztják alá és az EJEB gyakorlatából, illetve a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárási szabályaiból is a materiális védelem további térnyerésére lehet következtetni.